

ROZVOJ ČITATEĽSKEJ GRAMOTNOSTI vo výchovno-vzdelávacom procese na Súkromnej strednej športovej škole – ELBA

Pojem čitateľská gramotnosť vznikol z anglických slov literacy, reading literacy. Dnes sa udomácňuje postupne aj v školskom prostredí i mimo neho. Je používaný v ústredných školských dokumentoch (štátne vzdelávacie programy) v školskom prostredí, ale tiež sa s ním stretávame i v knižniciach, rozhlase, televízii a v dennej tlači. Čitateľskú gramotnosť vytvára komplexný súbor čitateľských zručností, ktoré sú potrebné pre efektívnu prácu s textom. Cieľom rozvíjania čitateľskej gramotnosti je taký čitateľ, ktorý disponuje čitateľskými kompetenciami, ktoré mu umožňujú pracovať s rozličnými druhmi textov používaných na rôzne účely.

Čitateľské kompetencie zahŕňajú:

- techniku čítania,
- schopnosť a proces pochopenia textu,
- schopnosť identifikovať informácie v texte, hodnotiť prečítané, zapamätať si myšlienky textu, reprodukovať text, dedukovať na základe textu, utvoriť si úsudok,
- schopnosť logicky spájať súvislosti, vyvodiť hlavné myšlienky, poučenia, závery,
- schopnosť konštruovať myšlienky nad rámec textu a spájať ich v kontexte s predošlými poznatkami a vedomosťami.

Čítanie teda zahŕňa nielen zvládnutie techniky čítania, ale aj intelektuálne spracovanie informácií a ich praktické uplatnenie, využitie v každodennom živote.

V našich podmienkach sa pri pojme čítanie, čitateľská gramotnosť vybavuje okamžite súvislosť s vyučovacím predmetom čítanie a slovenský jazyk a literatúra, resp. iný vyučovací jazyk. V pohľade na čitateľskú gramotnosť však nastali v poslednom období významné zmeny. Je pravdou, že žiak získava základné zručnosti čitateľskej gramotnosti najprv v rámci hodín vyučovacieho jazyka. Avšak vzhľadom na to, že čitateľskú gramotnosť dnes vnímame ako nadpredmetovú, prienikovú zručnosť, je ju nevyhnutné cielene rozvíjať aj vo vyučovaní ostatných vyučovacích predmetov. Totiž komplexné zručnosti čitateľskej gramotnosti ďaleko presahujú priestor, ktorý na jej nácvik a rozvíjanie u žiaka poskytuje vyučovanie vyučovacieho jazyka. Takýto prístup súvisí s cieľom čitateľskej gramotnosti, ktorým je to, že čitateľ je schopný čítať a spracovávať texty rozličných typov s obsahom z rozmanitých oblastí. To možno realizovať v rámci všetkých vyučovacích predmetov kognitívneho zamerania (napríklad matematika, dejepis, geografia, biológia, fyzika, chémia a podobne).

Rozvíjanie čitateľskej gramotnosti možno považovať za najpodstatnejšiu súčasť moderného vzdelávania.

Dobré čitateľské zručnosti vytvárajú predpoklad pre zvládnutie ostatných vyučovacích predmetov, preto v rámci nášho školského vzdelávania patria medzi kľúčové oblasti. Čitateľská gramotnosť je schopnosť porozumieť a používať také písomné jazykové formy, ktoré:

- sú vyžadované spoločnosťou,
- majúce hodnotu pre jednotlivca.

Poznáme tri aspekty čitateľskej gramotnosti:

1. Procesy porozumenia

- a. vyhľadávanie určitých informácií,
- b. vyvodzovanie záverov,
- c. interpretovanie a integrovanie myšlienok a informácií,
- d. hodnotenie obsahu, jazyka a textových prvkov.

2. Ciele čítania

- a. čítanie pre literárny zážitok (fiktívny hrdina, udalosť, prostredie),
- b. čítanie pre získavanie a využívanie informácií. (aspekty reálneho sveta).

3. Čitateľské zvyklosti a postoje, podporujúce celoživotné

vzdelávanie. Aktivity pre rozvoj čitateľskej gramotnosti:

- ✓ hlasné čítanie
- ✓ tiché čítanie
- ✓ vzájomné čítanie (v dvojiciach, v skupine)
- ✓ odpovede na otázky k textu
- ✓ tvorba otázok k textu (ak vie o čom čítal, vie vytvárať otázky)
- ✓ rozprávať jeden druhému o prečítanom
- ✓ napísať krátku vlastnú reakciu
- ✓ dramatizácia
- ✓ identifikovanie hierarchie informácií v texte,
- ✓ odlišovanie dôležitých informácií od marginálnych,
- ✓ hľadanie vzťahov medzi hlavnou myšlienkou a podpornými informáciami,
- ✓ komprimovanie textov,
- ✓ vyvodenie záverov z textu,
- ✓ extrahovanie explicitných informácií (tzv. čítanie medzi riadkami),
- ✓ hodnotenie využitia, užitočnosti, spoľahlivosti a pravdivosti informácií, kritická reflexia.

Žiak by mal vedieť spracovať informácie zo súvislých textov, nesúvislých textov, kombinovaných a zložených textov.

Súvislé texty sú utvorené z viet, usporiadaných do odsekov, ale aj do častí, kapitol, kníh.

Rozprávanie je typ textu, v ktorom sa informácie vzťahujú na vlastnosti objektov v čase.

Výklad je text, v ktorom sa informácie podávajú ako prvky, prostredníctvom ktorých sa môžu analyzovať, poskytujú vysvetlenie, v akom vzťahu sú časti a celok.

Opis je text, v ktorom sa informácie vzťahujú na vlastnosti objektov v priestore.

Argumentácia je typ textu, ktorý prezentuje tvrdenia ako vzťahy medzi pojmami alebo ďalšími tvrdeniami.

Inštrukcia je text, ktorý poskytuje návod, ako čo vykonať a obsahuje postupy, úlohy, pravidlá a stanovy, ktoré špecifikujú určité správanie.

Dokument je text, ktorý je určený na zachovanie informácií, charakterizujú ho vysoko formalizované požiadavky na text aj formát.

Hypertext je súbor textových častí spojených do celku tak, aby sa dal čítať v rôznej následnosti a umožňuje čitateľovi sledovať rôzny prístup k informáciám. Je nelineárnym usporiadaním textu, v ktorom sú jednotlivé časti navzájom prepojené hypertextovými väzbami (krížovými odkazmi).

Nesúvislé texty sú výrazne členené, štruktúrované. Najzákladnejšími nesúvislými textami sú zoznamy. Medzi nesúvislé texty patria: schémy a grafy, tabuľky a matrice, diagramy, mapy, formuláre, informačné hárky, výzvy a inzeráty, vouchery, certifikáty.

Požiadavky na funkčnú čitateľskú gramotnosť sú transformované aj v školskom vzdelávacom programe. Prácu s informáciami vymedzujú kľúčové kompetencie:

1. kompetencia k celoživotnému učeniu sa, v rámci ktorej žiak:
 - ✓ si uvedomuje potrebu svojho autonómneho učenia sa ako prostriedku sebarealizáciu a osobného rozvoja,
 - ✓ dokáže reflektovať proces vlastného učenia sa a myslenia pri získavaní a spracovávaní nových poznatkov a informácií a uplatňuje rôzne stratégie učenia sa,
 - ✓ dokáže kriticky zhodnotiť informácie a ich zdroj, tvorivo ich spracovať a prakticky využívať,
2. sociálne komunikačné kompetencie, v rámci ktorých žiak:
 - ✓ dokáže využívať všetky dostupné formy komunikácie pri spracovávaní a vyjadrovaní informácií rôzneho typu, má adekvátny ústny a písomný prejav zodpovedajúci účelu komunikácie
 - ✓ efektívne využíva dostupné informačno-komunikačné technológie.

Z opisu požadovaných kompetencií vyplýva, že podmienkou úspešného a zmysluplného fungovania človeka je jeho schopnosť orientovať sa v množstve informácií rôzneho druhu a rôznej kvality, čo zahŕňa výber, analýzu, syntézu a hodnotenie informácií v texte.

Súčasťou komunikačných jazykových kompetencií je čítanie s porozumením, písanie a hovorenie. Žiak by mal:

- ✓ zamerať svoje čítanie podľa význam textu,
- ✓ pochopiť formálnu stránku textu,
- ✓ odlíšiť vetu a text,
- ✓ pochopiť zmysel umeleckého a vecného textu vzhľadom na využitie interpunkčných znamienok, gramatických kategórií,
- ✓ pochopiť význam lexikálnych jednotiek,
- ✓ vedieť výrazne čítať umelecký text,
- ✓ vedieť čítať umelecký a vecný text s porozumením,

- ✓ rozlíšiť umelecký a vecný text z obsahovej a formálnej stránky,
- ✓ vedieť v texte analyzovať využité výrazové prostriedky, dokázať identifikovať kľúčové slová v texte,
- ✓ odlíšiť hlavné myšlienky od vedľajších,
- ✓ dokázať sformulovať hlavnú myšlienku,
- ✓ dokázať spracovať text formou konspektu, osnovy alebo téz,
- ✓ dokázať posúdiť informačné zdroje, na základe ktorých bol text vytvorený
- ✓ dokázať zhodnotiť text z hľadiska jazykovej kultúry,
- ✓ dokázať posúdiť subjektívnu využiteľnosť vecného textu,
- ✓ na základe svojich poznámok vedieť vyjadriť svoj estetický a emocionálny zážitok z prečítaného textu,
- ✓ dokázať efektívne využiť zdroje informácií pri práci s vlastnými i cudzími textami,
- ✓ ovládať znaky kritického čítania, vedieť vnímať problémy nastolené textom a identifikovať chyby a protirečenia, ktoré sa nachádzajú v texte,
- ✓ dokázať vyjadriť svoj názor na riešenie reálnych problémov s využitím podnetov z prečítaného textu.

PhDr. Miloslava Olearník Štefanová